

τοῖς ἄνω χαρακτηριστικὴν ὑπόστασιν τῆς ἡμετέρας εὐθύνης, ἣν ἄλλως αὐτὰ τὰ πράγματα καὶ ἡ ἄμεσος δικαιοῖ ἐμπειρία, ὅταν τις τέλεον ἀπροκαταλήπτως αὐτῇ ἐκδίδωται.

§ 18. Παρὰ τὰ σημαντικὰ ἐν τούτοις πλεονεκτήματα, τὰ ὅποια ἡ ἀνωτέρω θέσις τοῦ συμβιβασμοῦ κέκτηται, ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι οὐδαμῶς τὰς μεταφυσικὰς αἴρει δυσχερείας, τὰς ὁποίας ἡ παραδοχὴ ἐγείρει τῆς ἀρχῆς τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως. Ἡ πρώτη τῶν δυσχερειῶν τούτων συνίσταται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι οἱ εἰδικοί ἐκεῖνοι χαρακτηῖρες τῶν ὁποίων ἡ ἐπισταμένη ἐπισκόπησις πείθει ἡμᾶς περὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως, παρὰ τε τοῖς κατωτέροις ζωικοῖς οὔσι καὶ τῇ ἀνοργάνῳ ἔτι καὶ ἀδρανεῖ ὑπάρχουσιν ὕλη καὶ κατὰ φυσικὴν ἀκολουθίαν ποιάν τινὰ ἀρχὴν συγγενῆ πρὸς τὴν ἡμετέραν αὐτονομίαν πρέπει καὶ τούτοις νὰ κατηγορήσωμεν καὶ ἐν τῇ ἀδρανεῖ μάζῃ ἐνυπάρχουσαν νὰ θεσπίσωμεν.

Ὅτι πράγματι ποιάν τινὰ ἐλευθερίαν βουλήσεως ἀναγκάζομεθα τοῖς ἀνωτέροις ν' ἀποδώσωμεν ζῳοῖς, παντὶ δῆλον, ἐφ' ὅσον ἄλλωστε τὰ πλέον ἀνεπτυγμένα ἐν τῇ ἐξελικτικῇ κλίμακι ζῳα ἐν τῇ κατευθύνσει τῆς ἐνδιαθέτου αὐτῶν δραστηκότητος διὰ τῶν αὐτῶν κατὰ τὸ μᾶλλον διέρχονται καὶ ἥττον φάσεων, δι' ὧν καὶ ἡμεῖς ἐν τῇ λειτουργικῇ ἡμῶν τῆς προσωπικῆς ἐπιλογῆς ἐπιτελέσει διερχόμεθα. Ὁ χαρακτήρ αὐτῶν ὄντως ποιάν τινὰ κέκτηται ἀτομικότητα, πολύπλοκος δὲ καὶ πῶς ἀπροκαθόριστος ἡ προσωπικὴ αὐτῶν ἐνέργεια τυγχάνει. Ὅσον ὅμως τὴν βιολογικὴν κατερχόμεθα κλίμακα καὶ ἀπὸ τῶν τελειότερων μορφῶν ἐπὶ τὰς ἀτελεστέρας καὶ τὰς στοιχειωδέστερας βαίνομεν, τόσον ἡ δραστηκότης τῶν ζῳῶν ἀπλοποιεῖται καὶ νὰ προκαθορισθῇ δύναται, καὶ τοῦτο κατὰ πρόοδον συνεχῇ κατιοῦσαν. Ἐὰν νῦν εἰς τὰ ζῳῶφια ἐκεῖνα προσβλέψωμεν ἅτινα, τὴν μετάβασιν ἀποτελοῦντα ἀπὸ τῆς ὀργανικῆς εἰς τὴν ἀνόργανον φύσιν, οὐδαμῶς ὡς ἔνζωα ἐκ πρώτης ὕψεως δύναται τις νὰ ἐκλάβῃ,

θὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἡ ἐνέργεια αὐτῶν, συγκεχυμένη οὔσα καὶ διαλείπουσα, κάλλιστα ὑπὸ ὠρισμένους νόμους καὶ ἀρχὰς ὁμοιομόρφως ἐκάστοτε ν' ἀνελίσηται δυνατόν ἐστίν. Ὅταν δὲ τέλος εἰς τὰς ἀδρανεῖς ἐγκύψωμεν μάζας, ἡ μηχανικὴ τότε ἐν αὐταῖς αἰτιότης ἔκδηλος παντὶ γίνεται. Οὕτω ἡ πρόχειρος παρατήρησις τὴν ἀποψιν εὐνοεῖ καθ' ἣν ἡ προσωπικὴ **αὐτονομία** μετὰ τῆς **συνειδήσεως** ἀλληλένδετος τυγχάνει, εἰς τρόπον ὥστε ὑπὸ βαθμοὺς ὑπάγεται καὶ **στάδια**, τῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς οὔσης ἀναλόγου πρὸς τὸ ποιὸν καὶ τὸ ποσὸν τῆς συνειδήσεως, ὅπερ ἕκαστον ζῶον ἐν ἑαυτῷ φέρει. Τοῦτο δ' εὐκόλως νὰ ἐρμηνεύσωμεν δυνάμεθα ἐπὶ τῆς προταθείσης βασιζόμενοι ἀρχῆς τοῦ συμβιβασμοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου δογματίζοντες ὅτι "ὅσον τὴν βιολογικὴν κατερχόμεθα κλίμακα, τόσον τὰ πρὸ τῆς προσωπικῆς δραστηκότητος προβαλλόμενα ἐνδεχόμενα περιορισμένα τό τε ποσὸν καὶ τὸ ποιὸν εἰσι, λόγῳ τῆς συγχύσεως καὶ τῆς συσκοτίσεως τῆς συνειδήσεως, ἣτις αὔξουσα βαίνει ἐν ὅσῳ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἀπομακρυνόμεθα,, — ὅπερ ἀρχὴ ἐστὶ διὰ τῆς ὁποίας εὐλογοφανέστατον τοῦ ἐνστίκτου ὄρισμὸν ἐπιτυγχάνομεν.

Ἡ ἀποψὶς ὄντως αὕτη, μολονότι πλείονα τοῦ ἐνὸς ἐγείρει προβλήματα, ὧν ἡ λύσις οὐχὶ εὐχερῆς ὑπάρχει, δύναται ἐν τούτοις ἄνευ πολλῶν δυσχερειῶν ἀσπαστῆ νὰ γένηται. Ἀλλὰ νῦν τοῦτο ζητητέον: ἀντέχει εἰς τὸν αὐστηρὸν καὶ ἐμπερίστατον ἔλεγχον; Ἀτυχῶς οὐχί ὁ λόγος ἀπλοῦς ἐστὶ. Λέγομεν ὅτι ὅσον ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ ζωικῇ ἀπομακρυνόμεθα κλίμακι, τόσον ἡ ἐνδιάθετος τῶν ζῴων δραστηκότης ὁμοιόμορφός τε καὶ αἰτιώδης γίνεται. Εἶνε ὅμως τοῦτο ἀναμφισβητήτου ἀντικειμενικότητος χαρακτηριστικὸν τῶν ὀργανικῶν ὄντων ἢ μήπως προῖόν ἐστὶ τῆς ὁμολογημένης ἀτελείας τῶν ἡμετέρων τῆς ἐρεῦνης μέσων, λόγος διὰ τὸν ὁποῖον εἰς τὴν κατ' ἐπίφασιν καὶ μόνον τῆς ζώσεως πραγματικότητος φαινομενικότητα διαρκῶς περιοριζόμε-

θα, χωρὶς παντάπασι τοὺς ἐσωτέρους νὰ δράττωμεν ἐκάστοτε χαρακτῆρας, ὧν ἡ ὄντολογικὴ ἀξία ἀναμφήριστος τυγχάνει ; Ὅσον πράγματι τὴν βιολογικὴν κατερχόμεθα κλίμακα, τόσον ἐν τῇ παρατηρήσει τῆς ζωικῆς δραστηριότητος εἰς ἀνυπερβλήτους ἐμπλεκόμεθα δυσχερείας· οὐδὲν νὰ αἰτιολογήσωμεν δυνάμεθα, διότι τὴν μυστικὴν αὐτῶν κλεῖδα παντελῶς ἀγνοοῦμεν. Οὕτως καὶ οὐχὶ ἄλλως, ἐπὶ παραδείγματι, ἐξακριβοῦμεν ὅτι ἀντιδρᾶ κατὰ τῆς ὑπερβολικῆς θερμοκρασίας τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ πτηνόν, οὗτος ἢ ἐκεῖνος ὁ ἰχθύς, τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ δένδρον. Διατί ὁμως οὕτως καὶ οὐχὶ ἄλλως ; Διότι—ἀπαντῶμεν—οὕτω πως ὁ δεῖνα ὑπαγορεύει μηχανικὸς νόμος. Ὅτι ὁμως οὕτω λογιζόμενοι, εἰς τὸ λογικὸν τοῦ ἐν ἀρχῇ αἰτεῖσθαι (*petitio principii*) περιπίπτομεν σφάλμα, μόλις εἶνε ἀνάγκη καὶ νὰ εἴπωμεν, ἀφοῦ ἐκ μερικῶν περιπτώσεων, ὡς ἡ πρὸς ἐρμηνείαν προκειμένη, οἱ γενικοὶ διεμορφώθησαν νόμοι, οἷς πρὸς ἐπεξήγησιν πάλιν τῶν ἐξ ὧν παρήχθησαν χρώμεθα φαινομένων. Τοῦτο κατὰ ταῦτα οὐδαμῶς ἐρμηνευτόν ἐστίν. Ἴδωμεν νῦν, δυνάμεθα κατηγορηματικῶς ν' ἀποφανθῶμεν, ὅτι ἡ τοιαύτη τῶν ζώων δραστηριότης τυφλὴ τέλεον καὶ μοιραία ὑπάρχει, διὰ μόνον τὸν λόγον ὅτι πάντοτε ὁμοιομόρφως τὰ ὄντα ταῦτα ἐνεργῶσιν, ὅταν εἰς τὰς αὐτὰς εὐρεθῶσι περιπτώσεις ;

Τὸ ἐρώτημα τοῦτο δέον νὰ ἐπεκτείνωμεν καὶ ἐπὶ τῆς ἑτεραρχίας τῆς ἀδρανοῦς ὕλης, ἥτις ὄντως ἀνελευθέρα ὑπολαμβάνεται, διότι καὶ μόνον ἐν τοῖς ἡμετέροις πειράμασι πειθηνίως ὠρισμένην λαμβάνει φορὰν κατὰ τὰς ἐκάστοτε ἀπαιτήσεις ἡμῶν. Φέρε λοιπὸν ἴδωμεν : διὰ τὸν λόγον τοῦτον παντελῶς προκειμένου περὶ αὐτῆς ἡ αὐτονομία ἀποκλείεται ; Οὐχὶ βεβαίως. Ἐνθυμηθῶμεν τί ἐν τοῖς προηγουμένοις (§ 15) περὶ τῆς ἱστορικῆς ἐλέγομεν ἑτεραρχίας· ὅτι δηλονότι τὰ ποικίλα γεγονότα τῆς ζωῆς τῶν ἠθικῶν ὄντοτήτων (ἄτομα, κοινωνία, ἀνθρωπότης) καθ' ὁμάδας

λαμβάνόμενα καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων ὁρώμενα, τὴν ἀρχὴν ἀποκαλύπτουσι τῆς στενῆς αἰτιώδους ἀλληλουχίας, χωρὶς ἐν τούτοις τὸ γεγονός τοῦτο τὴν ἐλευθερίαν ν' ἀποκλείῃ τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως. Καθὼς, ἐπὶ παραδείγματι, κατὰ χαρακτηριστικὴν τινα σύγκρισιν, οὐδόλως τὴν ἠθικὴν εὐνοεῖ ἑτεραρχίαν τὸ γεγονός ὅτι ἔν τινι κοινωνίᾳ σταθερὰ τις ὑφίσταται σχέσις μεταξὺ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν διαζυγίων καὶ τῶν γάμων, κατὰ τὰς διαφόρους ἐφεξῆς τῆς ζωῆς αὐτῆς περιόδους. Τοιοῦτον τι καὶ εἰς τὴν παροῦσαν δύναται νὰ συμβαίῃ περιπτώσιν· τὰ τε ὀργανικὰ καὶ ἀνόργανα σώματα ἀσύλληπτοί εἰσιν ἐν τοῖς στοιχείοις αὐτῶν συνθέσεις, τὴν ἐκτάκτως πλουσίαν τῶν ὁποίων πολυμέρειαν ἢ ὀσημέραι αὐξουσα τῶν μέσων τῆς ἡμετέρας παρατηρήσεως τελείωσις ἐναργῶς καταδεικνύει, εἰς βαθμὸν μάλιστα ἀσυνήθως καταπλήσσοντα. Ὅτι τέως μονὰς ἐθεωρεῖτο, ἀδιανόητος σήμερον ἀποδεικνύεται πλείαδς ἔσαι κινουμένων ἀτόμων, μορίων καὶ ἠλέκτρων. Δύναται κατὰ ταῦτα σοβαρῶς νὰ ὑποστηριχθῆ, ἐν ἀναλογίᾳ πρὸς ὅ,τι ἐν ἡμῖν αὐτοῖς ἐπισυμβαίνει, ὅτι οὐδαμῶς ἡ αἰτιώδης τῶν συνθέσεων-ὀμάδων τούτων ἀλληλουχία τὴν αὐτονομίαν προσβάλλει τῶν ἐπὶ μέρος ἀσυλλήπτων ὄντοτήτων, αἵτινες κάλλιστα δύνανται ἐλεύθεραί πως νὰ ᾧσι, χωρὶς τὸ παράπαν αἰ ὑπ' αὐτῶν ἀπαρτιζόμεναι μάζαι νὰ παύσωσι τῷ νόμῳ νὰ ὑποτάσσωνται τῆς αἰτιότητος. Οὐδὲ δυνάμεθα ν' ἀντεῖπωμεν, ὅτι ἡ αὐτονομία ἀποκλείεται αὕτη, διότι δῆθεν ἐὰν τοιαύτη τινὶ ἀρχῇ τὰ ἐπὶ μέρος ἄτομα πεπροικισμένα ᾧσιν, αἰ ὑπ' αὐτῶν συναποτελούμεναι μάζαι συστατικὴν τρόπον τινὰ ριζικὴν θὰ παρουσίαζον διαφορότητα, ἐν τῇ συνεχεῖ αὐτῶν ἀνελίξει, ἐνῶ πᾶν τούναντίον ἐν πλήρει αὐταὶ ἐξελίσσονται ταυτότητι. Τοῦτο δὲ διότι τοιοῦτω λογιζόμενοι τρόπῳ εἰς τὸν αὐτὸν περιπίπτομεν παραλογισμόν, εἰς οἶον θὰ ἠθέλομεν ἐξιχθῆ, κατὰ τὴν ἐκτάκτως εὐφυᾶ τοῦ Schiller ¹⁾ εἰκόνα, ἐὰν ὑπεστηρίξο-

1) Ἔργ. μνημον. σελ. 530.

μεν, ὅτι οὐδαμῶς ἠθικὴ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων διαφορότης ὑπάρχει καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὅτι ἡ ποικιλία ἀποκλείεται τῶν προσωπικῶν χαρακτήρων, διὰ τὸν λόγον ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι καθ' ὀμάδας εἰς κρημνόν τινα ριπτόμενοι τῷ αὐτῷ καταθρυμματίζονται τρόπῳ ἅπαντες!

Ἐπιπλέον, ὅτι κατὰ ταῦτα ἡ ἀνωτέρω προτεινομένη θεωρία τοῦ συμβιβασμοῦ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως μετὰ τῆς ἀρχῆς τῆς ἑτεραρχίας οὐδόλως ἀπὸ τῆς παραδοχῆς αὐτονομίας τινὸς ἐν σύμπαντι τῷ τε ὀργανικῷ καὶ τῷ ἀνοργάνῳ κόσμῳ ἀπαλλάσσει ἡμᾶς καὶ ὅτι ἐπίσης, κατὰ φυσικὴν ἄλλως ἀκολουθίαν, οὐδόλως τὰ δὲ ἡ παραδοχὴ τῆς ἀρχῆς ταύτης προβάλλεται προβλήματα ἱκανοποιητικῶς ἐπιλύει, μόνις εἶνε ἀνάγκη καὶ νὰ εἴπωμεν, δεδομένου ὅτι ὅπωςδήποτε καὶ ἂν τὴν ἀνθρωπίνην ἐκλάβωμεν αὐτονομίαν, πάντως (ἐὰν βεβαίως συνεπεῖς θέλωμεν πρὸς τὰς ἀρχὰς ἡμῶν νὰ ἦμεθα) εἰς μεταφυσικὴν τὴν βούλησιν θὰ μεταβάλλωμεν ὄντοτητα, τῷ τρόπῳ τοῦ **Schopenhauer** ¹⁾, εἰς δοξασίαν δηλονότι θὰ καταλήξωμεν, ἧς αἱ δυσχέρεια, αἵτινες οὐ τοῦ παρόντος, προφανεῖς ἀφ' ἑαυτῶν ὑπάρχουσιν.

Ἐτέρα παρακεκινδυνευμένη μεταφυσικὴ συνέπεια, εἰς ἣν ἡ ἀρχὴ ἄγει τοῦ συμβιβασμοῦ, ἡ ἐξῆς ἐστίν. Ἐλέγομεν ἐν τοῖς πρόσθεν, ὅτι τὴν δοξασίαν ἐνστερνιζόμενοι τῆς αὐτονομίας, οὐδαμῶς δεόν τὸ σύμπαν ὡς τι τετελεσμένον πλέον καὶ σταθερῶς καὶ ἀναλλοιώτως ἔχον νὰ ἐκλάβωμεν, ἀλλ' ὡς διηνεκῶς ἐν τῷ γίνεσθαι ἀνελισσομένην σύνθεσιν, ἡ πλαστικότητα τῶν σχέσεων τῆς ὁποίας τὰς πλέον τολμηρὰς καὶ ἀδιανοήτους καὶ ἀπροβλέπτους πρὸ τοῦ ρεύματος αὐτῆς εὐνοεῖ δυνατότητας, πληθὺν δηλονότι πιθανῶν ἐνδεχομένων, πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῶν ὁποίων ἡ φορὰ αὐτῆς νὰ κατευθυνθῇ δύναται.— Ἡ πλουραλιστικὴ αὕτη ἐστὶ τοῦ σύμπαντος θεωρία (pluralismus), ἧς ἡ ἀοριστία τῆς

1) **Arthur Schopenhauer**. Die Welt als Wille und Vorstellung.

ἐκβάσεως, τὸν αὐστηρὸν ἐξασθενίζουσα **τελεολογισμόν**, δυσχέρεια λογιστέα οὐ μικροῦ λόγου ἀξία, λαμβανομένου ὑπ' ὄψει ὅτι ἡ ἀόριστος τοῦ σύμπαντος ἔκβασις ὡς τὴν φιλοσοφικὴν κατατρύχουσα συνείδησιν, ἣν ἡ αἰσιόδοξος παραμυθεῖ τελεολογία, οὐδαμῶς ὑπάρχει ἀσπαστή.

§ 19. Οἰκοθεν, κατὰ ταῦτα, νοεῖται ὅτι οὐδαμῶς **πλήρως λογικὴν** κερτήμεθα λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως, ἣτις τὰς ὑπαγορεύσεις υἰοθετοῦσα τῆς ζώσης καὶ συγκεκριμένης πραγματικότητος θὰ ἠδύνατο εἰς τὰς λογικὰς αὐτῆς ἐξικνουμένη συνεπείας, καὶ τὰς προτιμήσεις νὰ εὐοδοῖ, πρὸς ἃς ἐκ φυσικῆς ἀγόμεθα ἀδυναμίας, καὶ τὰς ἀρχὰς νὰ ἐπιρρωνύη, αἵτινες ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ τυγχάνουσιν, ἐν τῇ ἐνασκήσει τῆς ζωτικῆς ἡμῶν δραστηκότητος. Οὐχ ἦττον ὅμως ἡ ἔλλειψις πλήρους λογικῆς λύσεως τοῦ ἀπασχολοῦντος ἡμᾶς προβλήματος οὐδόλως τὴν ἀνθρωπίνην προσβάλλει αὐτονομίαν, τοσοῦτω μᾶλλον ὅσα αὕτη ἀναντίρρητος τυγχάνει, τοῦτο μὲν δι' οὓς ἐν τοῖς ἄνω ὑπεδηλώσαμεν λόγους, τοῦτο δὲ διότι **πλεῖστα ὅσα συναφῇ προβλήματα ἅλυτα τυγχάνουσι**, χωρὶς διὰ τοῦτο οὐδαμῶς τὴν πεποίθησιν νὰ σαλεύωσιν εἰς ἀρχὰς, αἵτινες ἀμεσᾶ εἰσι τῆς πείρας δεδομένα καὶ τούτου ἔνεκα ἀναμφισβήτητα. Φυσικῶς θὰ ἐμακροηγοροῦμεν καὶ εἰς μῆκος τὴν παροῦσαν θὰ ἐτείνομεν διατριβήν, ἐὰν τὰ τοιαῦτα ἀπηριθμοῦμεν προβλήματα, λόγος διὰ τὸν ὁποῖον **δύο καὶ μόνον** ἐπὶ τοῦ παρόντος θὰ περιορισθῶμεν νὰ ὑποδείξωμεν. Τὰ προβλήματα ταῦτα εἰσὶ τῆς **συνειδήσεως** καὶ τῆς **γνώσεως**, ἅτινα οὐχὶ πλήρως ἱκανοποιητικὴν κερτήμεθα λύσιν, εἰ καὶ οὐδέποτε τὰς φιλοσοφικὰς ἔπαυσαν σοβαρῶς ν' ἀπασχολῶσι διανοίας.

Τὸ πρόβλημα τῆς **συνειδήσεως** συνίσταται εἰς τὸ μολονότι ἀνερμήνευτον, ἀδιαφιλονείκητον ἐν τούτοις γεγονός, ὅτι καθημέραν μυριάδες γεννῶνται **προσωπικῶν ὄντων** καὶ **ζωσῶν ἐνοτήτων**, διὰ τε συνειδήσεως πεπροικισμένων καὶ

αἰσθήματος, χωρὶς παντάπασιν αἱ ἐνόητες αὐταὶ ν' ἀποκαλύπτωσιν ἡμῖν τὴν λογικῶς ἀπαράδεκτον, ἀδιάκοπον δ' ἀποδειγμένως τῆς ἐκκολάψεως αὐτῶν ἀνανέωσιν. Ἡ ἀντινομία προφανῆς ἐστὶ δύο ἀρχαὶ δύνανται πρὸς ἐρμηνείαν τοῦ γεγονότος νὰ προβληθῶσι τούτου, ὅτι δηλονότι αἱ ζῶσαι αὐταὶ ἐνόητες, ἢ ἐκ συνδυασμοῦ προκύπτουσιν ἀψύχων στοιχείων (Creatianismus) ἢ διὰ διαιρέσεως παράγονται τῶν ἐμψύχων τοιούτων (Traducanismus). Ἀλλὰ μὴν τίνι δύνανται τρόπον ἔμψυχοι νὰ προέλθωσιν ὄντοτες ἐξ ἀψύχων τέλεον καὶ ἀσυνειδήτων ὑλικῶν; ἢ πάλιν τίνι δύναται τρόπον τὸ ἔμψυχον νὰ διαιρεθῆ στοιχεῖον, ἵνα τὴν ὑπαρξιν δῶ εἰς ἕτερα συνειδητὰ τοιαῦτα, χωρὶς παντάπασιν εἰς μείωσιν νὰ ὑποβληθῆ τῆς φυσικῆς ψυχικῆς αὐτοῦ ἐντάσεως, καθ' ὃν χρόνον ἢ ἔπηλυσ ἔμψυχος ὄντοτης πλήρους καὶ ἀκεραίας καὶ ἀδιαφιλονεικῆτως ἀρτίας θ' ἀπολαύη συνειδήσεως; Ὅτι ὁμολογουμένως οὐδαμῶς λογικὴ ἐρμηνεία τοῦ ζητήματος τούτου νὰ ὑπάρξῃ δύναται, τὰ δύο τῆς ἀντινομίας ἄκρα συνδυάζουσα, μόλις εἶνε ἀνάγκη καὶ νὰ εἴπωμεν. Ἐν τούτοις οὐδεὶς διαφιλονεικεῖ τὴν ἐκάστοτε ἀστείρευτον τῶν συνειδητῶν ὄντοτήτων γένεσιν, ἣτις ἄμεσόν ἐστι τῆς πείρας δεδομένον.

Οὐχὶ ὀλιγωτέρας δυσχερείας καὶ τὸ πρόβλημα παρουσιάζει τῆς γνώσεως. Ἡ ἀντινομία περὶ τὸν ὄρισμὸν περιστρέφεται τῆς ἀληθείας. Ἀλήθειαν, δηλονότι, λέγοντες τί νοοῦμεν; Τί προσόντα ἢ τίνα καθόλου εἰδικὰ χαρακτηριστικὰ γεγονός τι δέον νὰ κέκτηται, ἵνα τοῦτο διὰ τοῦ ὄρου περιβάλλωμεν ἀληθές; Ἐὰν μὲν ἀληθές τι ὀρίσωμεν ἐφ' ὅσον καὶ καθ' ὅσον τὰ τε θεωρητικὰ καὶ τὰ πρακτικὰ ἡμῶν προάγει συμφέροντα, δύναται δ' ἢ ἐπαλήθευσις τῆς φύσεως αὐτοῦ ἐκ τοῦ ποιοῦ καὶ τοῦ ποσοῦ τῆς χρησιμότητος αὐτοῦ νὰ προκύψῃ, ὅτι δῆλον τυγχάνει ὅτι οὕτω τὸν ὠφελισμὸν (utilitarismus) πρεσβεύομεν, ὅστις, εἰς τὰς λογικὰς αὐτοῦ ἐξικνούμενος συνεπείας, εἰς τὸν ὑπο-

κειμενισμόν καταλήγει (subjectivism), ὅστις τὴν ἀλήθειαν εἰς ἀληθοφάνειαν μεταβάλλει καὶ τὸν κεφαλαιωδέστερον ἀθετεῖ τῆς ἡμετέρας γνώσεως χαρακτῆρα. Ἐὰν τοῦναντίον τὴν θέσιν ἀποκρούσωμεν ταύτην, ἵνα τὰς ἀς αὕτη προβάλλεται δυσχερείας ἀρωμεν, ἠναγκασμένοι ἐν τοιαύτῃ εἴμεθα περιπτώσει τὸν **ιδεαλισμόν** (idealismus) νὰ θεσπίσωμεν, ἀφηρημένας δηλονότι μεταφυσικὰς ὀντότητας τὰς **ιδέας** νὰ δοξάσωμεν, τῷ τρόπῳ τοῦ Πλάτωνος, ἢ πρὸς τὰς ὁποίας νὰ φρονήσωμεν, τοιάδε ἢ τοιάδε τῶν καθ' ἡμᾶς ἀντικειμένων ὁμοιότης τὸν βαθμὸν ὀρίζει τῆς τούτων ἀληθείας. Ὅτι ὅμως οὕτω δογματίζοντες τὴν ἀλήθειαν ἀπὸ τοῦ συγκεκριμένου κόσμου τῶν πραγματικῶν ἀντικειμένων εἰς τὴν ἀφηρημένην σφαῖραν τῶν φανταστικῶν μεταφέρομεν ὀντοτήτων, οὐδαμῶς ταύτην προσιτὴν τῇ ζώσῃ πραγματικότητι ποιοῦντες καὶ διὰ τοῦ ἀκράτου τούτου ἀντικειμενισμοῦ (objectivismus) τὴν γνῶσιν εἰς τέλος ἀκατάληπτον μεταβάλλοντες ἐνέργειαν — εἰς ἀνάμνησιν κατὰ τὸν Πλάτωνα — μόλις εἶνε ἀνάγκη καὶ νὰ εἴπωμεν. Παρὰ ταῦτα οὐδεὶς τὴν γνῶσιν καὶ τὴν ἀλήθειαν διαμφισβητεῖ, τὸν ἀπόλυτον πρεσβεύων **σκεπτικισμόν**, τοσοῦτῳ μᾶλλον ὅσῳ τοῦτο μὲν πάντες κατὰ τινα κοινὴν σύμβασιν σύμφωνοί ἐσμεν εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν τῶν δύο τούτων ὄρων ἐν τῇ πράξει, τοῦτο δὲ αὐτοὶ οὗτοι οἱ σκεπτικισταὶ τὴν ἑαυτῶν ὑποστηρίζοντες θέσιν τό, ᾧ πολεμοῦσι, δόγμα ἐδραιοῦσιν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω δῆλον γίνεται ὅτι οὐχὶ μόνον τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως, ἀλλὰ καὶ τὰ πρόβλήματα ἐκεῖνα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸν συμβιβασμὸν τῆς ἀντιφατικῆς συστάσεως τοῦ ἡμετέρου Ἐγὼ μετὰ τῶν ὑφιστασῶν λογικῶν ἀρχῶν, οὐδαμῶς πλήρως ἱκανοποιητικῶς λύονται, διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη προσωπικότης **δυάς ἐστὶν ἐν μονάδι καὶ μονὰς ἐν δυάδι**, ἐστία δηλονότι ὑπάρχει, ἐν ᾗ δύο βαθμοὶ συγκεντροῦνται πραγματικότητος—φυσικῆ καὶ ἠθικῆ τοιαύτη—χωρὶς τὸ

παράπαν ἢ ἐνότῃς τοῦ προσωπικοῦ χαρακτηῆρος διὰ τῆς ἀρχῆς ταύτης ν' ἀθετῆται, γεγονὸς ὅπερ, ἀντιφατικὸν αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ λογικῶς ὑπάρχον, τέλος ἀπαράδεκτόν ἐστιν.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
